

University of Qom
Faculty of Literature and Humanities

Journal of research in instructional methods Online ISSN: 1074-2981

Homepage: <https://jlib.ut.ac.ir/>

Investigating the Relationship between Media Literacy and Social Skills with the Mediation of Students' Critical Thinking

Zobair Samimi¹ & Javad Jahandideh²

1. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Psychology and Educational Technology, Chabahar International University, Chabahar, Iran. z.samimi@iuc.ac.ir
2. Ph.D. in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. firjavad_jahandideh@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 2025-01-10
Received in revised form
2025-02-06
Accepted 2025-02-10
Published online 2025-05-29

Keywords:
social skills, media literacy,
critical thinking.

ABSTRACT

Education plays an important role in increasing social skills. In this regard, the present study investigated the relationship between media literacy and social skills with the mediation of students' critical thinking skills. The research method was descriptive and correlational. The statistical population of the present study consisted of all first-year high school students in Iranshahr city in the academic year 1401-1402, from which 200 students were selected as the research sample using multi-stage cluster sampling. To collect data, Gresham and Elliott's (1990) social skills questionnaire, philosophical media literacy (2014) and Ricketts' (2003) critical thinking questionnaire were used. Data analysis was performed using correlation coefficients and structural equation modeling. The results of data analysis showed that there was a positive and significant relationship between media literacy and critical thinking with the total score of social skills and its components ($P < 0.05$). The results of structural equation modeling also showed that the model had a good fit, and critical thinking played a mediating role in the relationship between media literacy and students' social skills ($P < 0.05$). Based on the results of the present study, it can be seen that media literacy and critical thinking have significant direct and indirect effects on students' social skills and should be considered in educational programs.

How To Cite: Samimi, Z. & Jahandideh, J. (2025). Investigating the Relationship between Media Literacy and Social Skills with the Mediation of Students' Critical Thinking, *Journal of Research in Instructional Methods*, 3 (2), 53-69. <https://doi.org/10.22091/jrim.2025.12101.1185>

© The Author(s)
DOI: <https://doi.org/10.22091/jrim.2025.12101.1185>

Publisher: University of Qom

Introduction

Social skills are a complex set of abilities that are necessary for adapting to and coping with different social situations. These skills foster healthy relationships and affect the overall functioning of the individual. Researchers believe that social skills are primarily acquired through learning and include the ability to initiate appropriate and effective communication with others, as well as to provide useful and appropriate responses (Irwan et al., 2024). Social skills are interactive in nature, involve effective and appropriate responses, and their performance is influenced by the characteristics of the individual and the environment in which the skill in question occurs. On the other hand, in the present era, media, especially interactive media, has occupied an important place. These media have a special appeal among adolescents and young people, and the lives of many of this age group related to new technologies (Rocheleau & Chiasson, 2022). The media is a phenomenon that encompasses a large part of their daily lives and is their most important channel of communication with the world. This phenomenon has penetrated all aspects of public and private life, including ethics, religion, politics, society, and culture. Media literacy provides a perspective for confronting the media and interpreting the messages received. Media literacy is a multifaceted ability that enables people to receive information through the media, critically interpret it, and express their thoughts, beliefs, and abilities to design media (Kalantzis & Cope, 2025).

It is also important to note that media literacy can be a valuable tool for developing critical thinking skills (Mustapha et al., 2024). Researchers define critical thinking as logical and reasoned thinking that focuses on decision-making and judgment about beliefs and actions. Critical thinking includes two aspects: critical thinking skills and dispositions. The critical thinking skills aspect emphasizes cognitive strategies, while the critical thinking disposition aspect emphasizes the attitudinal components of thinking and sustained internal motivation to solve problems. Critical thinking skills are a type of cognitive skill (Steiner et al., 2025).

It seems reasonable to assume, based on current models and previous research, that media literacy leads to an increase in critical thinking in individuals and that critical thinking, in turn, leads to an enhancement of social skills. However, despite the expectation from prior studies that direct and indirect relationships exist among these variables, no research has examined this model specifically among students yet. Most of the existing research has focused directly or indirectly on other groups and various variables. Given this research gap and the need to address the factors affecting students' social skills—especially in an era where media is heavily present in daily life—the purpose of this study is to answer the question: Does critical thinking play a mediating role in the relationship between media literacy and students' communication skills?

Research findings

Based on demographic information, 40 (20%) participants were boys and 160 (80%) were girls. In terms of age, 67 (33.5%) were 13 years old, 68 (34%) were 14 years old, and 65 (32.5%) were 15 years old. Furthermore, the results of the Pearson correlation coefficient test revealed a positive and significant relationship between the components of critical thinking and media literacy with social skills in students ($P < 0.05$). The results of the structural equation test also showed that the model had a good fit and that critical thinking had a mediating role in the relationship between media literacy and the social skills of students ($P < 0.05$). In this way, media literacy and critical thinking explain 62% of the variance of social skills in total. In addition, media literacy explained 67% of the variance in critical thinking skill. The results of the direct test revealed that the direct effect of media literacy on critical thinking (0.80) was positive and significant at the 0.001 level. The direct effect of critical thinking on social skills (0.79) was also positive and significant at the 0.001 level. The results of indirect effects also showed that the indirect effect of media literacy on social skills (0.64) was positive and significant at the 0.001 level. Given that this effect is exerted on social skills through critical thinking, it can be concluded that critical thinking plays a mediating role in the relationship between media literacy and social skills.

Discussion and Conclusion

This study investigated the mediating role of critical thinking in the relationship between media literacy and students' social skills. The results of this study revealed that there is a positive and significant relationship between media literacy and critical thinking with students' social skills; in addition, critical thinking played a mediating role in the relationship between media literacy and students' social skills. These results are indirectly and implicitly in line with the results of some previous studies, including Scull et al. (2022), Ku et al. (2019), and Ghorbani Rezvan and Mirzaei (2024), which have shown the effects of media literacy and critical thinking on social skills. In explaining the relationship between media literacy and social skills, it can be argued that a large part of adolescents' emotional and communication development occurs through the media. Media literacy helps the audience increase their level of knowledge and information and not to use the media out of habit or just for fun. In addition, given that communication and media technologies are constantly changing and unstoppable, learning should be lifelong and can generally affect the improvement of social skills (Friedman et al., 2025). In explaining the relationship between critical thinking and social skills, it can be argued that people who develop and use critical thinking skills are able to think directly, recognize the limitations of their knowledge, and analyze important issues before acting on them, which affects the improvement of their interpersonal and social relationships. In addition, people with critical thinking skills practice issues and are given the opportunity to think and reflect on social and cognitive skills (Pagán-Castaño et al., 2025).

Based on the results of this study, it is suggested that by implementing workshops and briefing sessions to educate and improve media literacy and critical thinking among students, teachers and education professionals, a step should be taken toward increasing students' social skills, which will have a positive outcome in improving the educational quality of the education system.

References

- Friedman, P. (2025). Redefining Leadership: My Journey, Media Literacy, Inclusion. *Building Inclusive Leadership Beyond the Gender Binary*, 133-148. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3928-2.ch008>
- Ghorbani Rezvan, M., & Mirzaei, P. (2023). The Relationship between Media Literacy with Critical Thinking Skills and the Mediating Role of Cognitive Creativity (Case study: High School Students in Qom). *Media and Communication Research*, 1(1), 149-178. <https://doi.org/10.22034/mcr.2023.181951> [In Persian]
- Irwan, I., Arnadi, A., & Aslan, A. (2024). Developing critical thinking skills of primary school students through independent curriculum learning. *Indonesian Journal of Education (INJOE)*, 4(3), 788-803. <https://injoe.org/index.php/INJOE/article/view/138>
- Kalantzis, M., & Cope, B. (2025). Literacy in the time of artificial intelligence. *Reading Research Quarterly*, 60(1), 1-34. <https://doi.org/10.1002/rq.591>
- Ku, K. Y., Kong, Q., Song, Y., Deng, L., Kang, Y., & Hu, A. (2019). What predicts adolescents' critical thinking about real-life news? The roles of social media news consumption and news media literacy. *Thinking Skills and Creativity*, 33, 100570. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.05.004>
- Mustapha, M. J., Lasisi, M. I., & Barabash, V. V. (2024). Are they tools? Anglophone West African countries' students' misconception of media literacy and critical thinking for combating misinformation. *Journal of Media Literacy Education*, 16(1), 94-103. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2024-16-1-7>
- Pagán-Castaño, J., Pagán-Castaño, E., Callarisa-Fiol, L., & Sánchez-García, J. (2025). The Strengthening critical thinking and its impact on new media literacy. *ESIC Market*, 56(1), 1-19. <https://doi.org/10.7200/esicm.56.348>
- Rocheleau, J. N., & Chiasson, S. (2022). Privacy and Safety on Social Networking Sites: Autistic and Non-Autistic Teenagers' Attitudes and Behaviors. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 29(1), 1-39. <https://doi.org/10.1145/3469859>
- Scull, T. M., Dodson, C. V., Geller, J. G., Reeder, L. C., & Stump, K. N. (2022). A Media Literacy Education Approach to High School Sexual Health Education: Immediate Effects of Media Aware on Adolescents' Media, Sexual Health, and Communication Outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 51(4), 708-723. <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01567-0>
- Steinert, S., Marin, L., & Roeser, S. (2025). Feeling and thinking on social media: emotions, affective scaffolding, and critical thinking. *Inquiry*, 68(1), 114-141. <https://doi.org/10.1080/0020174X.2022.2126148>

بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی با میانجی‌گری تفکر انتقادی دانش‌آموزان

زبیر صمیمی^۱ و جواد جهان‌دیده^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه روان‌شناسی و تکنولوژی آموزشی، دانشگاه بین‌المللی چابهار، چابهار، ایران. z.samimi@iuc.ac.ir
۲. دانش‌آموخته دکتری برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. firjavad_jahandideh@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۱	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۱۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۲	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۰۸	
کلیدواژه‌ها: مهارت‌های اجتماعی، سواد رسانه‌ای، تفکر انتقادی.	تعلیم و تربیت نقش مهمی در افزایش مهارت‌ها از جمله مهارت‌های اجتماعی دارد. در همین راستا هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی با میانجی‌گری تفکر انتقادی دانش‌آموزان بود. روش پژوهش توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان ایرانشهر در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ تشکیل داد که از بین آن‌ها تعداد ۲۰۰ دانش‌آموز به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه‌های مهارت‌های اجتماعی گرشام و الیوت (۱۹۹۰)، سواد رسانه‌ای فلسفی (۱۳۹۳) و تفکر انتقادی ریکتس (۲۰۰۳) استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از ضریب همبستگی و مدل‌یابی معادلات ساختاری انجام گرفت. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی با نمره کل مهارت‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن وجود داشت ($P < 0.05$). نتایج مدل‌یابی معادلات ساختاری نیز نشان داد که مدل برازش مناسبی داشت و تفکر انتقادی نقش میانجی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان داشت ($P < 0.05$). براساس نتایج پژوهش حاضر می‌توان دریافت که سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی نقش اثرات مستقیم و غیرمستقیم معنی‌داری بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دارد و در برنامه‌های آموزشی باید مورد توجه قرار گیرد.
استناد: صمیمی، زبیر و جهان‌دیده، جواد. (۱۴۰۴). بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی با میانجی‌گری تفکر انتقادی دانش‌آموزان، پژوهش در روش‌های آموزش، ۳ (۲)، ۶۹-۵۳. https://doi.org/10.22091/jrim.2025.12101.1185	
© نویسندگان. DOI: https://doi.org/10.22091/jrim.2025.12101.1185	
ناشر: دانشگاه قم	
	

مقدمه

امروزه کاملاً ثابت شده است که بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی انسان در دوران کودکی پایه‌ریزی می‌شود و چنانچه این ویژگی‌ها به‌طور صحیح رشد پیدا کنند، شالوده و بنیاد جامعه به درستی پایه‌گذاری می‌شود (Rathus et al., 2021)؛ به همین دلیل، به‌منظور داشتن شخصیت سالم و کامل در کودکان بایستی هم به رشد روانی و عاطفی و هم به رشد جسمی و فیزیکی آنها اهمیت داده شود که اساساً خانواده و اجتماع هر دو در کنار هم مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کنند (Irwan et al., 2024). علی‌رغم اینکه تغذیه و بهداشت برای سلامتی جسم و فکر کودکان لازم و ضروری است، اما کافی نبوده و نقش تعلیم و تربیت و افزایش بسیاری از مهارت‌ها از جمله مهارت‌های اجتماعی امری لازم و حیاتی به نظر می‌رسد (Sørli et al., 2021). مهارت‌های اجتماعی^۱ مجموعه‌ای پیچیده از مهارت‌ها می‌باشد که برای سازگاری و کنار آمدن با موقعیت‌های مختلف اجتماعی ضروری است، این مهارت‌ها روابط سالم را پرورش داده و عملکرد کلی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Clayton et al., 2021). مهارت‌های اجتماعی به عنوان رفتارهای قابل مشاهده، تعریف‌پذیر و اکتسابی هستند که به فرد کمک می‌کنند از عملکرد در یک موقعیت نتایج مثبتی را به دست آورد و رفتاری را بروز دهد که از نظر اجتماع، پذیرفتنی باشد (Flores et al., 2024).

پژوهشگران معتقدند که مهارت‌های اجتماعی، اساساً از طریق یادگیری به دست می‌آید و شامل توانایی شروع ارتباط مناسب و مؤثر با دیگران و نیز ارائه پاسخ‌های مفید و شایسته است و مهارت‌های اجتماعی، ماهیتی تعاملی دارند، مشتمل بر پاسخ‌های مؤثر و مناسب می‌باشند و انجام دادن آنها تحت تأثیر ویژگی‌ها و محیطی است که مهارت مورد نظر در آن بروز می‌کند (Livingston et al., 2019). این مهارت‌ها معمولاً با بهبود مهارت‌های عاطفی اجتماعی کودکان و افزایش تعاملات صحیح کودکان در ارتباط است و با توانایی‌هایی چون مدیریت احساسات، مهارت همدلی، مهارت حل مسئله و کنترل خود همراه است (Avdiu et al., 2018). شخصی که مهارت‌های اجتماعی دارد می‌تواند رفتارهای مناسب در زمان و وضعیت مناسب انجام دهد و لذا به همین علت، آموزش‌های مهارت‌های اجتماعی را از زمینه‌هایی که رفتار در آن واقع می‌گردد، نمی‌توان جدا کرد (Talebi & Omidvar Faz, 2022).

از سوی دیگر در عصر حاضر رسانه و به‌ویژه رسانه تعاملی جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است. این رسانه‌ها در میان نوجوانان و جوانان جذابیت خاصی دارند، به‌طوری‌که زندگی بسیاری از این گروه سنی با فناوری‌های نوین مرتبط است (Rocheleau & Chiasson, 2022). رسانه پدیده‌ای است که قسمت زیادی از زندگی روزانه نوجوانان را در بر گرفته و مهمترین کانال ارتباطی آنها با دنیاست این پدیده به تمامی جوانب عمومی و خصوصی، زندگی اعم از اخلاق، دین، سیاست، اجتماع، فرهنگ آنان نفوذ کرده است. این نفوذ و همه‌گیری رسانه‌ها در زندگی روزمره، باعث شده است که متخصصان مفهوم سواد رسانه‌ای را برای کاهش تأثیرات منفی این رسانه‌ها بر روی زندگی افراد طرح‌ریزی نمایند (Talebi & Omidvar Faz, 2022). سواد رسانه دیدگاهی است به‌منظور رویارویی با رسانه و تفسیر پیام‌های دریافتی. سواد رسانه‌ای توانمندی چندگانه‌ای است که به کمک آن مردم اطلاعات را از طریق رسانه‌ها دریافت و به‌طور انتقادی تفسیر کرده افکار، عقاید و توانمندی خویش برای طراحی ذهنی رسانه‌ها ابراز می‌دارند (McNelly & Harvey, 2021). در تعریفی دیگر سواد رسانه‌ای به معنای تحقیق، تحلیل، آموزش و آگاهی از تأثیرات رسانه‌ها (رادیو، تلویزیون، فیلم، موسیقی، نشریات ادواری و اینترنت) بر افراد و جوامع است. همچنین سواد رسانه‌ای یک نوع درک متکی بر مهارت است که می‌توان براساس آن انواع رسانه را از یکدیگر تمیز داد و انواع تولیدات رسانه‌ای را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد (Friedman et al., 2025). افراد با سواد رسانه‌ای می‌توانند انواع مختلف رسانه‌ها، منابع و کانال‌های اطلاعاتی را در زندگی خصوصی، شغلی و عمومی خود به کار برند. آنها

¹ . social skills

می‌دانند چه موقع و چه اطلاعاتی نیاز دارند، برای چه، کجا و چگونه می‌توانند به آن دست پیدا کنند و بر این اساس مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی آنان بهبود پیدا کند (Kalantzis & Cope, 2025).

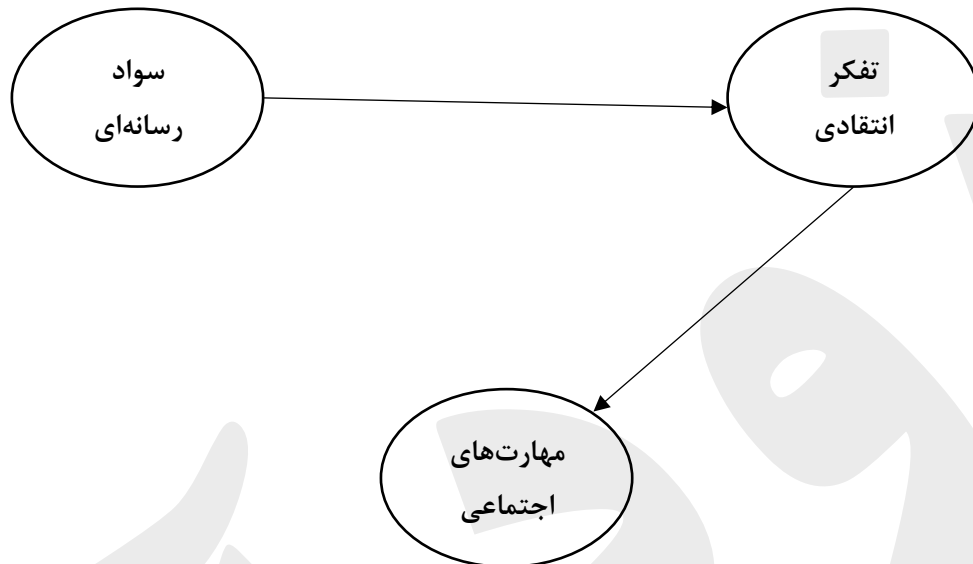
از سوی دیگر نکته حائز اهمیت این است که سواد رسانه‌ای می‌تواند ابزاری با ارزش در جهت گسترش مهارت تفکر انتقادی باشد (Mustapha et al., 2024). تفکر انتقادی از کلمه یونانی کریتیک^۱ گرفته شده که به معنی هنر قضاوت است (Elder & Paul, 2018). محققان تفکر انتقادی را تفکر منطقی و مستدلی تعریف می‌کنند که مرکز توجه آن تصمیم‌گیری و قضاوت در مورد باورها و اعمال است (Steinert et al., 2025). به اعتقاد برون وقتی فردی تلاش می‌کند تا مباحث را دقیقاً تحلیل کند، مدارک معتبری جست‌وجو کند و به نتیجه‌گیری‌های معتبر برسد تفکرش انتقادی خواهد بود (Brown, 2018). تفکر انتقادی شامل دو جنبه مهارت تفکر انتقادی و گرایش به تفکر انتقادی است. جنبه مهارت تفکر انتقادی بر راهبردهای شناختی و جنبه گرایش به تفکر انتقادی بر اجزای نگرشی تفکر و انگیزه پایدار درونی برای حل مسائل تأکید دارد. مهارت‌های تفکر انتقادی به خودی خود نوعی از مهارت‌های شناختی است (Chatfield, 2022). تفکر انتقادی دارای سه مؤلفه تفکر خلاق، تعهد و بالندگی است (Kerruish, 2025). تفکر خلاق فرایند احساس خلأها و اختلال عناصر غایب، شکل دهی ایده‌ها و فرضیه‌هایی درباره آنها، آزمودن این فرضیه‌ها، برآورد نتایج تعبیر و آزمودن دوباره این فرضیه‌هاست (Siburian et al., 2019). بالندگی را تنظیم سازگاران تحولی می‌دانند که در نتیجه آن افراد فراتر از منافع شخصی حرکت می‌کنند و ضمن ارزش نهادن به نظام اجتماعی مروج برابری، دموکراسی، عدالت اجتماعی و آزادی فردی می‌شوند و خود را متعهد به عمل می‌دانند (Fuchs, 2021). تعهد نوعی نگرش است نیرویی است که شخص را به انجام عمل یا اهدافی مقید می‌کند. تعهد حالتی است که فرد توسط فعالیت‌های خود ملزم می‌شود و از این طریق باور به ادامه آنها دارد (Jamil, 2024).

پژوهش‌های مختلفی به اهمیت سواد رسانه‌ای برای پرورش تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی اذعان داشته‌اند؛ برای مثال نتایج پژوهش بوربور و همکاران نشان داد که سواد رسانه‌های دیجیتال بر تمامی ابعاد مهارت‌های اجتماعی (احترام به دیگران، رعایت مقررات، انجام وظیفه، فعالیت گروهی و تحمل‌پذیری) دانش‌آموزان تأثیر دارد (Borbours et al., 2018). پاچن کاستانو و همکاران از جهت دیگری نشان دادند که آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی نیز می‌تواند به‌عنوان یک مداخله مؤثر در جهت بهبود مهارت‌های سواد رسانه‌ای باشد (Pagán-Castaño et al., 2025). طالبی و امیدوارفاز نشان دادند که سواد رسانه‌ای با تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی رابطه معنادار داشته و مؤلفه‌های آن قابلیت تبیین متغیرهای فوق را داشتند (Talebi & Omidvar Faz, 2022). اسکول و همکاران نشان دادند که آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای بر بهبود ارتباطات و سلامت نوجوانان تأثیرگذار است (Scul et al., 2022). کو و همکاران نشان دادند که سواد رسانه‌ای قادر به پیش‌بینی تفکر انتقادی دانش‌آموزان می‌باشد (Ku et al., 2019). قربانی‌رضوان و میرزایی نیز نشان دادند که سواد رسانه‌ای می‌تواند تفکر انتقادی را پیش‌بینی نماید (Ghorbani Rezvan, & Mirzaei, 2022).

در مجموع براساس مطالعاتی که به تعدادی از آن‌ها اشاره شد، می‌توان دریافت که سواد رسانه‌ای به‌صورت تنها یا همراه با سایر متغیرها نقش مهمی در تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی دارد. بر این اساس به نظر می‌رسد که بتوان از مدل‌های حاضر و همچنین برداشتی که از تحقیقات پیشین می‌شود، فرض کرد که سواد رسانه‌ای منجر به افزایش تفکر انتقادی در افراد می‌شود و تفکر انتقادی منجر به افزایش مهارت‌های اجتماعی شود؛ بااین حال علی‌رغم اینکه براساس پژوهش‌های پیشین می‌شود انتظار داشت که روابط مستقیم و غیرمستقیم بین متغیرهای فوق وجود داشته باشد؛ اما تاکنون پژوهشی به بررسی مدل فوق در بین دانش‌آموزان نپراخته است و اکثر پژوهش‌های انجام شده به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در بین سایر گروه‌ها و همچنین متغیرهای متفاوت بوده است، با توجه به این خلأ پژوهشی و همچنین ضرورت پرداختن به عوامل مؤثر در مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان خصوصاً در زمان حضور پررنگ رسانه‌ها

¹ . critic

در زندگی روزمره، هدف این پژوهش پاسخ به این سوال است که آیا تفکر انتقادی نقش میانجی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های ارتباطی دانش‌آموزان دارد؟ در شکل ۱، مدل مفهومی پژوهش ارائه شده است:

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان ایرانشهر (استان سیستان و بلوچستان) در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ به تعداد بالای ۱۰ هزار نفر تشکیل داد. از بین این جامعه آماری براساس نظر متخصصان که ۲۰۰ نفر را برای مطالعات تحلیل مسیر کافی می‌دانند (Delavar, 2019)، حجم نمونه این پژوهش ۲۰۰ نفر برآورد شد که این افراد به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. به این صورت که به صورت تصادفی تعداد چهار مدرسه برای به دست آوردن نمونه از بین جامعه آماری انتخاب شدند، سپس از هر مدرسه تعدادی کلاس و دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب شدند و پرسش‌نامه‌ها در بین دانش‌آموزان توزیع گردید.

برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های زیر استفاده شد:

الف) پرسش‌نامه سواد رسانه‌ای: این پرسش‌نامه توسط فلسفی در سال ۱۳۹۳ طراحی شده است. این ابزار دارای ۲۰ گویه است که با استفاده از مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (۱=کاملاً مخالفم، ۲=مخالفم، ۳=نظری ندارم، ۴=موافقم، ۵=کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌گردد. این پرسش‌نامه دارای ۵ مؤلفه درک محتوای پیام‌های رسانه‌ای (گویه‌های ۱ تا ۴)، آگاهی از اهداف پنهان پیام‌های رسانه‌ای (گویه‌های ۵ تا ۸)، گزینش آگاهانه پیام‌های رسانه‌ای (گویه‌های ۹ تا ۱۲)، نگاه انتقادی به پیام‌های رسانه‌ای (گویه‌های ۱۳ تا ۱۶) و مؤلفه تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌ای (گویه‌های ۱۷ تا ۲۰) بود. نمره این ابزار از طریق مجموع نمره گویه‌ها به دست می‌آید. لذا دامنه نمرات بین ۲۰ تا ۱۰۰ است و نمره بالاتر به معنای سواد رسانه‌ای بیشتر می‌باشد. فلسفی روایی ابزار را با نظر اساتید و کارشناسان تأیید و پایایی آن را با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۵ گزارش کرد (Samimi & Molazahi, 2022). افضلی و کاوه نیز پایایی این پرسش‌نامه را با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ به دست آوردند (Afzali, & Kaveh, 2023). در پژوهش جهانگیر و ابراهیم‌پورکومله میزان آلفای کرونباخ پرسش‌نامه برابر با

۰/۸۲ به دست آمد (Jahangiri & Ebrahimpour Koumleh, 2022). در این پژوهش میزان آلفای کرونباخ نمره کل پرسش‌نامه ۰/۸۴ به دست آمد.

ب) پرسش‌نامه تفکر انتقادی^۱ (CTD): این مقیاس توسط ریکتس در سال ۲۰۰۳ طراحی شد. این مقیاس دارای ۳۳ سؤال و سه خرده‌مقیاس است. خرده‌مقیاس‌ها عبارت‌اند از: خلاقیت که شامل ۱۱ سؤال است (سؤال‌های ۱، ۵، ۷، ۱۱، ۱۴، ۱۷، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۸، ۲۹)، بالیدگی که شامل ۹ سؤال است (سؤال‌های ۲، ۱۲، ۱۵، ۱۹، ۲۳، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳) و تعهد که شامل ۱۳ سؤال (۳، ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۷) می‌باشد. نمره‌گذاری از ۱ تا ۵ متغیر است، به این صورت که به گزینه خیلی کاملاً مخالف نمره ۱، مخالف ۲، نظری ندارم ۳، موافق ۴ و کاملاً موافق ۵ تعلق می‌گیرد. ریکتس روایی مقیاس را با استفاده از تحلیل عامل اکتشافی سه عامل معنادار نشان داد. همچنین ضریب پایایی خرده‌مقیاس خلاقیت ۰/۷۵، خرده‌مقیاس بالیدگی ۰/۵۷ و خرده‌مقیاس تعهد ۰/۸۶ گزارش کرده است. این پژوهش در ایران توسط پاک‌مهر و همکاران (۱۳۹۲) مورد اعتبار یابی قرار گرفت که پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ برای خرده‌مقیاس‌های خلاقیت ۰/۶۴، بالندگی ۰/۷۶، تعهد ۰/۷۲ و برای کل مقیاس ۰/۶۸ به دست آمد (Pakmehr et al., 2013). برای بررسی روایی پرسش‌نامه از روش تحلیل عامل تأییدی مرتبه دوم با کمک نرم‌افزار AMOS استفاده شد که نتایج برازش مطلوب مدل تحلیل عامل و معنادار بودن بارهای عاملی را نشان داد. شاخص‌های نکویی برازش در حد خوبی بود (Ricketts, 2003). در پژوهش عزیزی و همکاران پایایی مقیاس با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای خرده‌مقیاس‌های خلاقیت و بالندگی و تعهد به ترتیب ضرایب ۰/۶۲ و ۰/۵۴ و ۰/۷۱ گزارش شد (Azizi et al., 2016). در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه ۰/۷۹ به دست آمد.

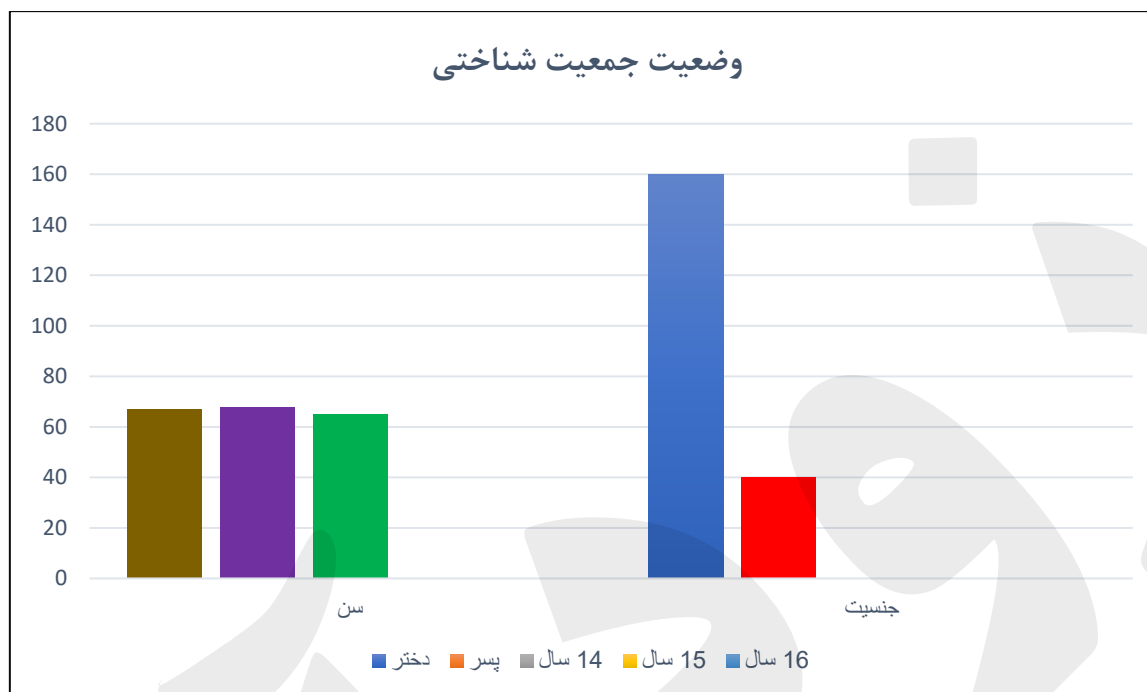
ج) مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی گرشام و الیوت: برای سنجش مهارت‌های اجتماعی از مقیاس درجه بندی مهارت‌های اجتماعی گرشام و الیوت استفاده شد. این مقیاس شامل سه فرم ویژه ارزیابی توسط والدین، معلمان و دانش‌آموز است. در پژوهش حاضر از فرم دانش‌آموز استفاده شد. فرم دانش‌آموز، دارای ۲۹ گویه در زمینه مهارت‌های اجتماعی می‌باشد. هر یک از گویه‌های این مقیاس دارای پاسخ‌های خیلی کم = ۱، کم = ۲، تاحدی = ۳، زیاد = ۴ و خیلی زیادی = ۵ می‌باشند. مؤلفه‌های پرسش‌نامه عبارتند از: ۱- همکاری (سؤال‌های ۱-۱۰)، ۲- ابراز وجود (سؤال‌های ۱۱ تا ۱۶)، ۳- خویشتن‌داری (سؤال‌های ۱۷-۲۳)، ۴. همدلی (سؤال‌های ۲۴-۲۹). بر پایه یافته‌های گرشام و الیوت روایی پرسش‌نامه با استفاده از همبستگی بین مهارت‌های اجتماعی و مشکلات رفتاری ۰/۵۴ بود. همچنین ضریب قابلیت اعتماد بازآزمایی ۰/۸۵ و آلفای کرونباخ پرسش‌نامه ۰/۹۴ بود (Gresham, & Elliott, 1990). در ایران نیز شهیم، پایایی این مقیاس را از دامنه ۰/۷۷ تا ۰/۹۹ گزارش کرده‌اند. همچنین روایی ابزار به روش تحلیل عاملی تأییدی بررسی شد و شاخص‌های برازش مدل تحلیل عاملی تأییدی حاکی از برازش این مدل بود (Shahim, 1998, 2003). همچنین میزان آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه در این پژوهش ۰/۹۳ به دست آمد.

برای تحلیل داده‌های پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون و مدل یابی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار SPSS-26 و AMOS 24 در سطح معناداری ۰/۰۵ استفاده شد.

یافته‌ها

براساس اطلاعات جمعیت‌شناختی ۴۰ نفر (۲۰ درصد) از شرکت‌کنندگان پسر و ۱۶۰ نفر (۸۰ درصد) دختر بودند. به لحاظ سنی نیز ۶۷ نفر (۳۳/۵ درصد) دارای سن ۱۳ سال، ۶۸ نفر (۳۴ درصد) دارای سن ۱۴ سال، ۶۵ نفر (۳۲/۵ درصد) دارای سن ۱۵ سال بودند.

¹. Critical Thinking Disposition

شکل ۲: وضعیت جمعیت شناختی شرکت کنندگان پژوهش

در جدول ۱ شاخص‌های توصیفی متغیرها شامل میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی ارائه شده‌اند.

جدول ۱: شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
همکاری	۲۸/۷۲	۴/۲۳	۰/۰۲	-۱/۰۸
ابراز وجود	۱۹/۰۱	۲/۸۷	۰/۲۱	-۰/۵۴
خویشن داری	۲۰/۶۶	۲/۶۲	۰/۱۹	-۰/۴۹
همدلی	۲۰/۳۲	۴/۷۸	-۰/۰۴	-۰/۰۹
درک پیام‌ها	۱۳/۷۳	۲/۸۴	۰/۰۸	-۱/۳۹
اهداف پیام‌ها	۱۴/۶۶	۲/۴۱	۰/۴۹	-۰/۳۶
گزینش پیام‌ها	۱۴/۰۵	۲/۶۲	-۰/۰۱	۰/۷۵
نگاه انتقادی به پیام‌ها	۱۲/۵۱	۲/۳۲	-۰/۱۴	-۰/۹۱
تحلیل انتقادی پیام‌ها	۱۳/۰۵	۲/۵۴	-۰/۰۲	-۱/۱۴
خلاقیات	۴۰/۷۳	۷/۸۶	-۰/۶۹	۰/۰۴
بالندگی	۲۹/۴۰	۶/۴۰	۰/۱۵	-۱/۳۱
تعهد	۴۳/۲۹	۷/۵۶	-۰/۰۷	-۰/۳۷

براساس نتایج مندرج در جدول ۱، کلانین (Klie., 2011) پیشنهاد می‌کند که در مدل‌یابی علی، توزیع متغیرها باید نرمال باشد. او پیشنهاد می‌کند که قدر مطلق چولگی و کشیدگی متغیرها به ترتیب نباید از ۳ و ۱۰ بیشتر باشد. با توجه به جدول شماره ۱ قدر مطلق چولگی و کشیدگی تمامی متغیرها کمتر از سه می‌باشد. بنابراین این پیش فرض مدل‌یابی علی یعنی نرمال بودن تک متغیری برقرار است. در جدول شماره ۲ ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش ارائه شده‌اند.

جدول ۲: ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
۱. همکاری	۱											
۲. ابراز وجود	۰/۴۸**	۱										
۳. خویشتن‌داری	۰/۵۵**	۰/۱۴*	۱									
۴. همدلی	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۳۷**	۱								
۵. درک پیام‌ها	۰/۴۶**	۰/۴۹**	۰/۳۵**	۰/۲۴**	۱							
۶. اهداف پیام‌ها	۰/۴۷**	۰/۳۰**	۰/۶۲**	۰/۳۷**	۰/۵۵**	۱						
۷. گزینش پیام‌ها	۰/۱۸*	۰/۳۷**	۰/۲۹**	۰/۱۵*	۰/۶۲**	۰/۴۷**	۱					
۸. نگاه انتقادی	۰/۳۷**	۰/۱۶*	۰/۲۰**	۰/۲۳**	۰/۴۷**	۰/۴۳**	۰/۴۳**	۱				
۹. تحلیل انتقادی	۰/۵۰**	۰/۲۱**	۰/۲۰**	۰/۱۷*	۰/۳۱**	۰/۳۹**	۰/۳۶**	۰/۵۵**	۱			
۱۰. خلاقیت	۰/۳۶**	۰/۳۴**	۰/۱۸*	۰/۳۲**	۰/۴۵**	۰/۲۵**	۰/۵۵**	۰/۴۷**	۰/۳۸**	۱		
۱۱. بالیدگی	۰/۲۷**	۰/۳۸**	۰/۳۵**	۰/۱۶*	۰/۳۹**	۰/۵۷**	۰/۳۶**	۰/۴۴**	۰/۴۲**	۰/۲۸**	۱	
۱۲. تعهد	۰/۶۸**	۰/۲۷**	۰/۳۴**	۰/۲۱**	۰/۳۸**	۰/۶۱**	۰/۳۹**	۰/۵۱**	۰/۶۵**	۰/۵۱**	۰/۵۳**	۱

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

براساس نتایج مندرج در جدول ۲، ارتباط مثبت و معنی‌داری بین مؤلفه‌های تفکر انتقادی و سواد رسانه‌ای با مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان وجود دارد ($P < 0.05$).

از روش معادلات ساختاری و بیشینه احتمال برای آزمون الگوی نظری پژوهش و برازش آن با داده‌های گردآوری شده استفاده شد. استفاده از این روش نیازمند نرمال بودن چندمتغیره متغیرها می‌باشد. در پژوهش برای بررسی نرمال بودن چندمتغیره از ضریب کشیدگی استاندارد شده مردیا ۱ استفاده شد. این عدد در پژوهش حاضر ۱۰/۶۱ به دست آمد که کمتر از عدد ۱۸۲ می‌باشد که از طریق فرمول $p(p+2)$ محاسبه شده است. در این فرمول p مساوی است با تعداد متغیرهای مشاهده شده که در این پژوهش ۱۲ می‌باشد (Teo & Noyes, 2012). لازم به ذکر است که از نرم‌افزار ایموس نسخه ۲۴ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. طی انجام این تحلیل با استفاده از نرم‌افزار ایموس، برای بررسی برازش مدل از شاخص‌هایی که گیفن و همکاران مطرح نموده‌اند استفاده شد (Gefen et al., 2000). این شاخص‌ها شامل موارد زیر هستند: X^2/df که مقادیر زیر ۵ قابل پذیرش هستند، شاخص نیکویی برازش ۲ (GFI)، شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI) و شاخص برازش تطبیقی ۳ (CFI) که مقادیر بیشتر از ۰/۹۰ نشانگر برازش مناسب الگو هستند، شاخص برازش بهنجار ۴ (NFI) مقادیر بالای ۰/۹۰ این شاخص نشان‌دهنده برازش مطلوب و مقدار یک نشانگر برازش کامل است و ریشه میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) بین ۰ تا ۰/۰۵ (بیانگر برازش عالی) و یا ۰/۰۵ تا ۰/۱۰ (بیانگر برازش قابل قبول) می‌باشد. هرچند برای بررسی نیکویی برازش معمولاً از شاخص مجذور خی دو استفاده می‌شود، ولی مجذور خی دو با افزایش حجم نمونه و درجه آزادی افزایش می‌یابد. به همین خاطر استفاده از شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) توصیه شده است. این نتایج در جدول ۳ نشان داده شده‌اند.

¹. Mardia's normalized multivariate kurtosis value

². Goodness of Fit Index

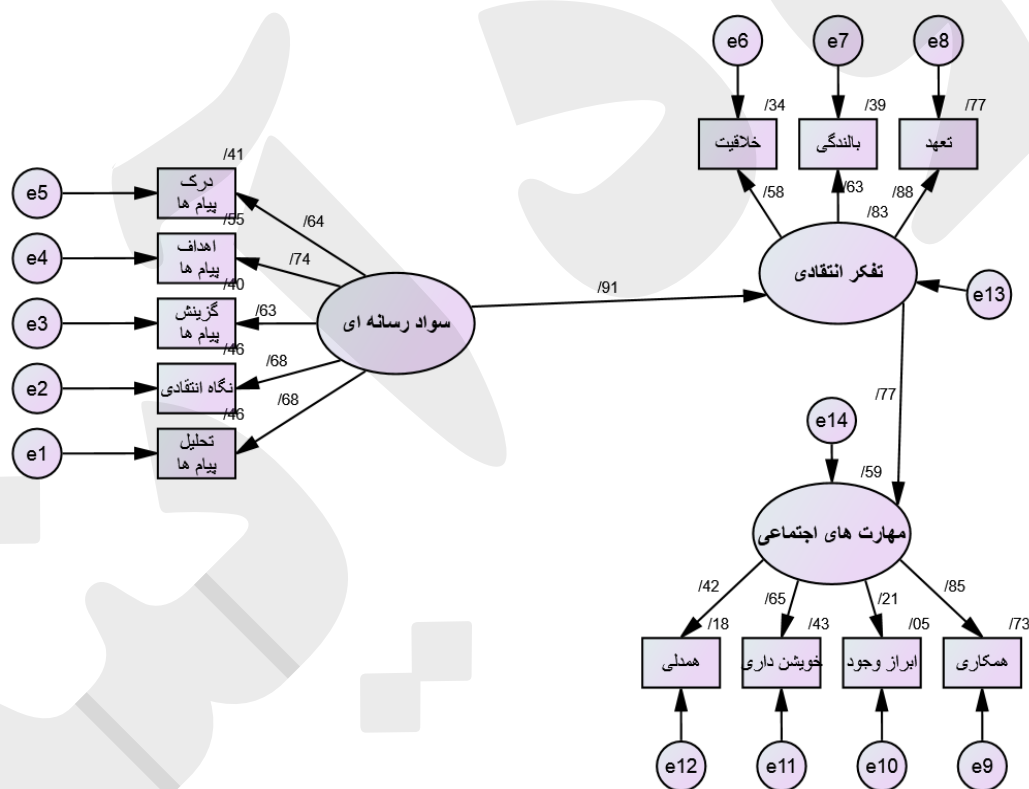
³. Comparative Fit Index

⁴. Normal fit Index

جدول ۳: شاخص‌های برازش نیافته مدل معادلات ساختاری

نام شاخص	مقدار	حد مجاز	وضعیت
X2/df	۵/۹۰	کمتر از ۵	عدم تأیید
GFI	۰/۸۲	بالاتر از ۰/۹۰	عدم تأیید
AGFI	۰/۷۵	بالاتر از ۰/۹۰	عدم تأیید
CFI	۰/۷۶	بالاتر از ۰/۹۰	عدم تأیید
NFI	۰/۷۲	بالاتر از ۰/۹۰	عدم تأیید
RMSEA	۰/۱۲	کمتر از ۰/۱۰	عدم تأیید

نتایج آزمون الگوی پیشنهادی اولیه در جدول ۳، حکایت از عدم برازش این الگو داشت. این الگوی برازش نیافته در شکل ۱، نشان داده شده است.

شکل ۳: مدل برازش نیافته سوال پژوهش

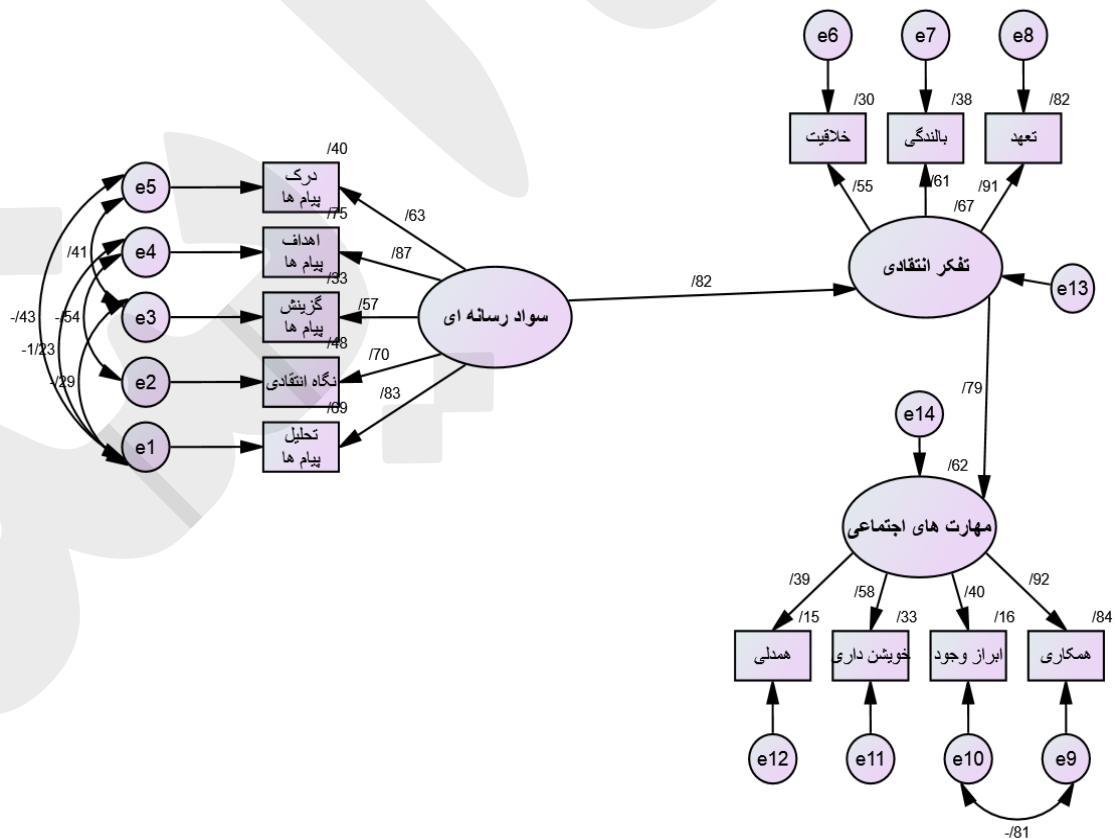
همانگونه که اشاره شد یافته‌های حاصل از بررسی شاخص‌های برازش مدل اولیه پژوهش (جدول ۳ و شکل ۳) نشان داد که مدل پیشنهادی فاقد برازش مناسب است و شاخص‌ها در محدوده قابل قبول قرار ندارند. بر این اساس، با توجه به ضرایب رگرسیونی و مسیرهای غیرمعنادار، اصلاحات لازم شامل حذف مسیرهای ضعیف و افزودن مسیرهای کوواریانس پیشنهادی نرم‌افزار AMOS انجام شد. پس از اعمال این تعدیلات، مدل مجدداً آزمون گردید و مطابق نتایج جدول ۴ و شکل ۴، کلیه شاخص‌های برازش در دامنه مناسب قرار گرفتند و مدل نهایی از برازش مطلوب برخوردار شد. به‌طور کلی، این یافته‌ها بیانگر آن است که مدل تعدیل‌شده توانسته روابط میان

متغیرهای پژوهش را به‌خوبی تبیین کند و از شایستگی لازم برای تحلیل برخوردار است. شاخص‌های کلی این مدل تعدیل شده در جدول ۴ قابل مشاهده است.

جدول ۴: شاخص‌های برازش یافته مدل معادلات ساختاری پژوهش

نام شاخص	مقدار	حد مجاز	وضعیت
X ² /df	۲/۶۹	کمتر از ۵	تایید
GFI	۰/۹۲	بالاتر از ۰/۹۰	تایید
AGFI	۰/۹۰	بالاتر از ۰/۹۰	تایید
CFI	۰/۹۱	بالاتر از ۰/۹۰	تایید
NFI	۰/۹۰	بالاتر از ۰/۹۰	تایید
RMSEA	۰/۰۸	کمتر از ۰/۱۰	تایید

با توجه به جدول ۴، تمامی شاخص‌های ارزیابی براش مدل، در دامنه مقدار ارائه‌شده توسط گیفن و همکاران (۲۰۰۰) هستند که نشان‌دهنده برازش مناسب الگو است. با توجه به این یافته‌ها می‌توان گفت که مدل آزمون شده از برازش مناسبی برخوردار است. در شکل ۲ نیز مدل برازش یافته نشان داده شده است.

شکل ۴: مدل برازش یافته سوال پژوهش

با توجه به شکل ۲، سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی در مجموع ۶۲ درصد از واریانس مهارت‌های اجتماعی را تبیین می‌کنند. همچنین سواد رسانه‌ای ۶۷ درصد واریانس تفکر انتقادی را تبیین کرد. در جدول ۵ نیز ضرایب رگرسیونی و اثرات مستقیم متغیرها گزارش شده است.

جدول ۵: نتایج مربوط به اثرات مستقیم متغیرهای پژوهش

مسیر	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد	خطای استاندارد برآورد	C.R	Sig.
سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی	۰/۸۲	۲/۴۱	۰/۳۵	۶/۹۰	۰/۰۰۱
تفکر انتقادی بر مهارت‌های اجتماعی	۰/۷۹	۰/۶۰	۰/۰۸	۷/۱۹	۰/۰۰۱

با توجه به جدول ۵، اثر سواد رسانه‌ای بر تفکر انتقادی (۰/۸۰) مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. همچنین اثر تفکر انتقادی بر مهارت‌های اجتماعی (۰/۷۹) مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است.

جدول ۶: نتایج مربوط به اثرات غیر مستقیم سؤال پژوهش

مسیر	ضرایب استاندارد	خطای استاندارد برآورد	Sig.	حد بالا	حد پایین
سواد رسانه‌ای - تفکر انتقادی - مهارت‌های اجتماعی	۰/۶۴	۰/۱۳	۰/۰۰۱	۱/۴۲	۰/۹۸

با توجه به جدول ۶، اثر غیر مستقیم سواد رسانه‌ای بر مهارت‌های اجتماعی (۰/۶۴)، مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. با توجه به اینکه این اثر از طریق تفکر انتقادی بر مهارت‌های اجتماعی اعمال می‌شود، می‌توان نتیجه گرفت که تفکر انتقادی نقش میانجی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش میانجی تفکر انتقادی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان انجام گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی با مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان وجود دارد؛ علاوه بر این تفکر انتقادی نقش میانجی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ایفا کرد. با بررسی پیشینه پژوهش تاکنون پژوهشی به بررسی نقش میانجی تفکر انتقادی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان نپرداخته است. با این حال این نتایج می‌تواند به صورت غیرمستقیم و ضمنی هم‌راستا با نتایج برخی از پژوهش‌های پیشین از جمله طالبی و امیدوارفاز (Talebi & Omidvar Faz, 2022)، بوربور و همکاران (Borbou et al., 2018)، اسکول و همکاران (Scull et al., 2022)، کو و همکاران (Ku et al., 2019) و قربانی‌رضوان و میرزایی (Ghorbani Rezvan, & Mirzaei, 2022) می‌باشد که اثرات سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی را بر مهارت‌های اجتماعی نشان داده‌اند.

در تبیین رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی می‌توان این‌گونه استدلال کرد که بخش اعظمی از رشد هیجانی و ارتباطی نوجوانان از طریق رسانه‌ها اتفاق می‌افتد. همه اوقاتی که کودکان و نوجوانان در دنیای مجازی مخصوصاً شبکه‌های اجتماعی می‌گذرانند، زمان آن‌ها را از درگیر شدن در ارتباطات چهره‌به‌چهره و سایر فعالیت‌های بین فردی می‌گیرد و استفاده کنترل‌نشده و نداشتن سواد رسانه‌ای در نوجوانان از ارتباطات دیجیتال، می‌تواند ابرازهای رودرو که برای رشد و تقویت مهارت‌های اجتماعی ضروری هستند را کاهش دهد. بنابراین نداشتن مهارت و اطلاعات کافی برای استفاده از رسانه‌ها کاربران را با چالش‌های متعددی مواجه می‌سازد و رشد اجتماعی

و ارتباطی آنان به شکل صحیح و مناسبی حالتی تشکل یافته به خود نمی‌گیرد. نوجوانانی که دارای سواد رسانه‌ای باشند، مسلماً توانایی تعبیر، تفسیر و درک پیام‌های ارتباطی را داشته باشند، مهارت لازم برای برقراری متفکرانه و صحیح با رسانه را می‌آموزند. سواد رسانه‌ای به مخاطب کمک می‌کند سطح دانش و اطلاعات خود را بالا ببرد و سعی کند از سر عادت و صرفاً برای تفریح از رسانه‌ها استفاده نکند. همچنین با توجه به اینکه فن‌آوری‌ها و تکنولوژی‌های ارتباطی و رسانه‌ای دائماً در حال تغییر و توقف‌ناپذیر هستند، این یادگیری باید مادام‌العمر باشد و می‌تواند به صورت کلی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی آنان اثرگذار باشد (Friedman et al., 2025).

همچنین در تبیین رابطه بین تفکر انتقادی و مهارت‌های اجتماعی می‌توان بیان کرد که افرادی که دارای مهارت تفکر انتقادی هستند، توانایی تحلیل منطقی مسائل، ارزیابی شواهد و تشخیص محدودیت‌های دانشی خود را دارند. این افراد پیش از هرگونه اقدام، به بررسی و تحلیل پیامدهای احتمالی تصمیمات خود می‌پردازند که این فرایند تأثیر مهمی بر کیفیت تعاملات اجتماعی و بین‌فردی آنان دارد. براساس پژوهش‌های اخیر، تفکر انتقادی موجب می‌شود فرد در مواجهه با مسائل اجتماعی، دیدگاه‌های مختلف را در نظر بگیرد و راه‌حل‌های خلاقانه و سازنده‌ای ارائه دهد (Ennis, 2018). علاوه بر این، تفکر انتقادی به افراد کمک می‌کند تا رفتارهای خود را ارزیابی کرده و از تجربیات گذشته برای بهبود روابط اجتماعی بهره‌گیرند. درواقع، این مهارت بستر مناسبی برای بازاندیشی و بازنگری در شیوه‌های تعامل اجتماعی فراهم می‌آورد که به مرور موجب تقویت مهارت‌های ارتباطی، همدلی و سازگاری اجتماعی می‌شود (Pagán-Castaño et al., 2025). تفکر انتقادی که از آن به سنجش‌گرانه اندیشی نیز یاد می‌شود، شیوه‌های است که برای بررسی و تجزیه و تحلیل مسایل به کار می‌رود. در واقع تفکر انتقادی ابزاری قدرتمند به شمار می‌رود که در جستجوی دانش بوده و به افراد کمک می‌کند تا با طرح غیرعقلانی عقاید جهت‌دار و فریبده مقابله کنند و بررسی‌های منطقی، عینی و مدلل موضوعات اجتماعی، شناختی، شخصی و تحصیلی را مطرح نمایند. از طرفی هم وجود تفکر انتقادی، نحوه تجزیه و تحلیل ارزشیابی، استنباط، استدلال استقرایی و قیاسی را که لازمه مهارت‌های شناختی است در دانش‌آموزان تقویت می‌کند، از این رو می‌توان گفت که داشتن تفکر انتقادی باعث افزایش و تقویت مهارت‌های اجتماعی و شناختی دانش‌آموزان می‌شود (Chatfield, 2022).

همچنین در تبیین نقش میانجی تفکر انتقادی در رابطه بین سواد رسانه‌ای و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان می‌توان این گونه استدلال کرد که داشتن سواد رسانه‌ای شرایطی را فراهم می‌کند تا انسان به صورت انتقادی پیام‌ها را تحلیل کند و بتواند هدف و دیدگاه پیام فرستنده را بشناسد. سواد رسانه‌ای این امکان را به مخاطبان رسانه می‌دهد تا موجب افزایش آگاهی آنها به چارچوب‌های شناختی و انتقادی شود و نگاه نقادانه‌ای به رسانه‌ها و اخبار اطلاعات منتشر شده از سوی آنها داشته باشد؛ به عبارت دیگر سواد رسانه‌ای را می‌توان قدرت مخاطب در تجزیه و تحلیل پیام‌های رسانه‌های مختلف همراه با نگاه انتقادی به محتوای آنها دانست. سواد رسانه‌ای راهی برای کاربران در شبکه‌های اجتماعی میسر می‌سازد تا حقیقت را در میان درهم آمیختگی حوادث و اطلاعات جستجو کنند و به هدفشان که رسیدن به کامل‌ترین درک ممکن است دست یابند (Ghorbani Rezvan, & Mirzaei, 2022). همچنین می‌توان دریافت که سواد رسانه‌ای کاربران می‌تواند اهمیت فراوانی بر مهارت‌های اجتماعی کاربران داشته باشد؛ اما در بیان اینکه چگونه سواد رسانه‌ای کاربران با مهارت‌های اجتماعی آنان ارتباط دارد، می‌توان گفت که سواد رسانه‌ای به طور اعم و سواد خبری به طور اخص، با تقویت مهارت تجزیه و تحلیل می‌تواند فرد را در ایجاد پیام و تعامل مؤثر با دیگران از طریق رسانه‌های مشارکتی و اجتماعی، یاری دهد. فرد با سواد رسانه‌ای توانایی فهم و نقد آثار و پیامدهای اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی محتوای رسانه‌ها و تشخیص تأثیر تحریف، کلیشه‌سازی، تبلیغات و خشونت در رسانه‌های دیداری را دارد. همچنین سواد رسانه‌ای با استفاده از دوبازوی درک محتوای پیام و گزینش آگاهانه منجر به افزایش تفکر انتقادی می‌شود و توانایی‌هایی مانند حل مساله و افزایش برقراری ارتباط مؤثر و سازنده در روابط میان فردی که همراه با تفکر انتقادی هستند، موجب بروز رفتارها و مهارت‌های اجتماعی مناسب و سازگارانه می‌شوند (Ku et al., 2019). علاوه بر این

کودکانی که نشانگان هیجانی را در یک بافت اجتماعی درک می‌کنند می‌توانند مهارت‌های اجتماعی خود را گسترش دهند و ارتباط مثبت‌تری با همسالان خود داشته باشند. نقش این نوع سرنخ‌های مؤثر غیرکلامی بسیار نیرومندتر است، زمانی که ارتباط فرد با دنیای دیجیتال مطرح است؛ بنابراین استفاده بیش از حد کودکان و نوجوانان از ارتباطات دیجیتال، می‌تواند ابرازهای رودرو که برای رشد و تقویت مهارت‌های اجتماعی ضروری هستند را کاهش دهد (Talebi & Omidvar Faz, 2022).

نقطه‌قوت پژوهش حاضر تأکید بر مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان و همچنین شناسایی عوامل مؤثر مستقیم و غیر مستقیم اثرگذار بر آن بوده است. درمقایسه با سایر پژوهش‌ها، اساساً تاکنون پژوهشی یافت نشده است که به مدلیابی متغیرهای ذکرشده به صورت یک‌جا اقدام نماید. محدودیت‌های این پژوهش خاص اجرا در گروه دانش‌آموزی یک منطقه جغرافیایی و یک مقطع تحصیلی بود. روش گردآوری داده‌ها محدود به پرسش‌نامه بود؛ گرچه این امر در بیشتر پژوهش‌ها غالب است، پیشنهاد می‌شود از سایر ابزارها نیز در گردآوری داده‌ها استفاده گردد. توصیه می‌شود که پژوهش‌های مشابه در سایر مقاطع تحصیلی (یا دانشگاهی) با ویژگی‌های گوناگون در مناطق دیگر کشور اجرا گردد. اجرای پژوهش تحلیل عاملی می‌تواند عوامل تأثیرگذار بر مهارت‌های اجتماعی، سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی را شناسایی کند و بر افزودن پیشینه پژوهشی مؤثر باشد. پیشنهاد می‌شود که با اجرای کارگاه‌ها و جلسه‌های توجیهی در راستای آموزش و ارتقای سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی دانش‌آموزان، معلمان و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش، گامی در جهت افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان برداشته شود که پیامد مثبت آن ارتقای کیفیت آموزشی نظام آموزش و پرورش خواهد بود.

سپاسگزاری

از تمامی مسئولان آموزش و پرورش شهرستان ایرانشهر، دانش‌آموزان و همکاران فرهنگی که در اجرای این پژوهش همکاری داشته باشند، نهایت قدردانی و سپاس را داریم.

References

- Afzali, M., & Kaveh, S. (2023). Examining the Relationship between Media Literacy and Creative Self-Efficacy of IRIBs' Employees. *Communication Research*, 30(115), 153-181. <https://doi.org/10.22082/cr.2023.2011272.2597> [In Persian]
- Avdiu, E., Bektashi, E., & Gollopeni, B. (2025). Learning skills for the future—implementing the 21st-century learning. *Multidisciplinary Science Journal*, 7(1), 1-8. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2025011>
- Azizi, S. M., Zare, H., & Almasi, H. (2016). The correlation of critical thinking disposition and achievement goal orientation with student entrepreneurial characteristics. *Iranian Journal of Medical Education*, 16, 200-209. <https://ijme.mui.ac.ir/article-1-3950-en.pdf> [In Persian]
- Borbours, S., Faghihi, M., & Yazdanpanah, A.A. (2018). Investigating the effectiveness of digital media literacy on the development of students' social skills; A case study of students of the first-year secondary school of Farzanegan in Karaj. *Applied Studies in Management and Development Sciences*, 2(10), 1-12. <https://sid.ir/paper/515304/fa>
- Brown, K. (2018). Education, culture and critical thinking. Routledge.
- Chatfield, T. (2022). Critical thinking: Your guide to effective argument, successful analysis and independent study. Sage.
- Clayton, R. J., Hein, S., Keller-Margulis, M. A., & Gonzalez, J. E. (2022). Associations between social skills, inattention, and English vocabulary skills of preschool Latinx dual language learners. *Journal of Research in Childhood Education*, 36(2), 219-238. <https://doi.org/10.1080/02568543.2021.1934200>
- Delavar, A. (2019). *Educational and psychological research*. Virayesh Pub. [In Persian]
- Elder, L., & Paul, R. (2020). Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life. Foundation for Critical Thinking.
- Flores, S. G., Chua, A. H., & Espinosa, M. A. (2024). Cooperative Learning and the Development of Social Skills in Preschool Children. In *Innovation and Technologies for the Digital Transformation of Education: European and Latin American Perspectives* (pp. 349-356). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Friedman, P. (2025). Redefining Leadership: My Journey, Media Literacy, Inclusion. *Building Inclusive Leadership Beyond the Gender Binary*, 133-148. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3928-2.ch008>
- Fuchs, C. (2021). What is Critical Theory?. In *Foundations of Critical Theory* (pp. 17-51). Routledge.
- Gefen, D., Straub, D., & Boudreau, M. C. (2000). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of the association for information systems*, 4(1), 7-18. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.00407>

- Ghorbani Rezvan, M., & Mirzaei, P. (2023). The Relationship between Media Literacy with Critical Thinking Skills and the Mediating Role of Cognitive Creativity (Case study: High School Students in Qom). *Media and Communication Research*, 1(1), 149-178. <https://doi.org/10.22034/mcr.2023.181951> [In Persian]
- Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1990). *Social skills rating system: Manual*. American Guidance Service. https://rcc.soore.ac.ir/article_251324.html
- Irwan, I., Arnadi, A., & Aslan, A. (2024). Developing critical thinking skills of primary school students through independent curriculum learning. *Indonesian Journal of Education (INJOE)*, 4(3), 788-803. <https://injoe.org/index.php/INJOE/article/view/138>
- Jahangiri, A., & Ebrahimpour Koumleh, S. (2022). Investigating the Mediating Role of Learning Styles in Relationship Between Literacy Media with Academic Satisfaction of Students. *Educational Technologies in Learning*, 5(16), 27-49. <https://doi.org/10.22054/jti.2022.64364.1341> [In Persian]
- Jamil, M., Hafeez, F. A., & Muhammad, N. (2024). Critical thinking development for 21st century: Analysis of Physics curriculum. *Journal of Social & Organizational Matters*, 3(1), 1-10. <https://doi.org/10.56976/jsom.v3i1.45>
- Kalantzis, M., & Cope, B. (2025). Literacy in the time of artificial intelligence. *Reading Research Quarterly*, 60(1), 1-34. <https://doi.org/10.1002/rrq.591>
- Kerruish, E. (2025). Critical thinking in higher education: Taking Stiegler's counsel on the digital milieu. *Pedagogy, culture & society*, 33(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/14681366.2023.2183983>
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. Second Edition: The Guilford Press.
- Ku, K. Y., Kong, Q., Song, Y., Deng, L., Kang, Y., & Hu, A. (2019). What predicts adolescents' critical thinking about real-life news? The roles of social media news consumption and news media literacy. *Thinking Skills and Creativity*, 33, 100570. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.05.004>
- Livingston, L. A., Colvert, E., Social Relationships Study Team, Bolton, P., & Happé, F. (2019). Good social skills despite poor theory of mind: exploring compensation in autism spectrum disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60(1), 102-110. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12886>
- McNelly, T. A., & Harvey, J. (2021). Media Literacy Instruction in Today's Classrooms: A Study of Teachers' Knowledge, Confidence, and Integration. *Journal of Media Literacy Education*, 13(1), 108-130. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2021-13-1-10>
- Mustapha, M. J., Lasisi, M. I., & Barabash, V. V. (2024). Are they tools? Anglophone West African countries' students' misconception of media literacy and critical thinking for combating misinformation. *Journal of Media Literacy Education*, 16(1), 94-103. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2024-16-1-7>
- Pagán-Castaño, J., Pagán-Castaño, E., Callarisa-Fiol, L., & Sánchez-García, J. (2025). The Strengthening critical thinking and its impact on new media literacy. *ESIC Market*, 56(1), 1-19. <https://doi.org/10.7200/esicm.56.348>
- Pakmehr, H., Mirdrogi, F., Ghanaei, A., & Karami, M. (2013). Reliability, validity and factor analysis of Ricketts' Critical Thinking Disposition scales in high school. *Quarterly of Educational Measurement*, 3(11), 33-54. https://jem.atu.ac.ir/article_2678.html [In Persian]
- Rathus, S. A. (2021). *Childhood and adolescence: Voyages in development*. Cengage Learning.
- Ricketts, J. C. (2003). Critical thinking skills of selected youth leaders: The efficacy of leadership development, critical thinking dispositions, and student academic performance (Doctoral dissertation, University of Florida).
- Rocheleau, J. N., & Chiasson, S. (2022). Privacy and Safety on Social Networking Sites: Autistic and Non-Autistic Teenagers' Attitudes and Behaviors. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 29(1), 1-39. <https://doi.org/10.1145/3469859>
- Samimi, Z., & Molazahi, A. (2022). The Relationship between Media Literacy and Information Systems Acceptance with the Mediating Role of Psychological Flexibility in Sib and Suran High School Teachers. *Teacher Educational Literacy*, 2(1), 141-159. <https://doi.org/10.1001.1.28210719.1401.2.1.14.8> [In Persian]
- Scull, T. M., Dodson, C. V., Geller, J. G., Reeder, L. C., & Stump, K. N. (2022). A Media Literacy Education Approach to High School Sexual Health Education: Immediate Effects of Media Aware on Adolescents' Media, Sexual Health, and Communication Outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 51(4), 708-723. <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01567-0>
- Shahim, S. (1998). Reliability and validity of the scale of classification approach social skills in a group of primary school children. *Journal of Psychology and Educational Sciences*, 3(4), 17-29. <https://www.sid.ir/paper/430934/fa> [In Persian]
- Shahim, S. (2003). Evaluation of social skills in a group of blind students in teachers. *Journal of Psychology and Educational Sciences*, 1(32), 121-139. [In Persian]
- Siburian, J., Corebima, A. D., & Saptasari, M. (2019). The correlation between critical and creative thinking skills on cognitive learning results. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19(81), 99-114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejer/issue/45577/572934>
- Sørli, M. A., Hagen, K. A., & Nordahl, K. B. (2021). Development of social skills during middle childhood: Growth trajectories and school-related predictors. *International Journal of School & Educational Psychology*, 9(1), 69-87. <https://doi.org/10.1080/21683603.2020.1744492>
- Steinert, S., Marin, L., & Roeser, S. (2025). Feeling and thinking on social media: emotions, affective scaffolding, and critical thinking. *Inquiry*, 68(1), 114-141. <https://doi.org/10.1080/0020174X.2022.2126148>

- Talebi, M. A., & Omidvar Faz, M. (2022). Investigating the relationship between the media literacy level and critical thinking and social skills among students of the Payame Noor University of Birjand. *rahpooye Ertebatat-o farhang*, 1(2), 21-30. <https://doi.org/10.22034/rcc.2022.251324>
- Teo, T. & Noyes, J. (2012). Explaining the intention to use technology among pre-service teachers: a multi-group analysis of the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *Interactive Learning Environments*, 22(1), 51–66. <https://doi.org/10.1080/10494820.2011.641674>.